

A SZIGETVÁRI HŐS A HORVÁT NÉPEPIKÁBAN.

Boldogult Szegedy Rezső a horvát *Zrinyiászok*ról irt tanulmányában foglalkozott a *Szigeti veszedelem*ről szóló horvát népköltési termékekkel is.¹ Ha visszatérünk e tárgyra, annak oka van. Szegedy tanulmánya óta új versek láttak napvilágot, a régiek közül is némelyik elkerülte figyelmét, egyeseket tudatosan mellőzött. Megváltozott azóta a délszláv népepikáról való felfogás is, s ez új szempontok előtérbe nyomulását jelenti. Teljes elismeréssel Szegedy érdemei iránt, úgy érezzük, hogy nemcsak a szigetvári hősrre vonatkozó horvát népköltési termékeket illetőleg, hanem a *Zrinyiász* minden horvát kapcsolatára nézve elérkezett a revízió szüksége.

Már Szegedy idejében is úgy tanította a horvát és a szerb irodalomtörténet, hogy a délszláv népepikának két formája van: a 15—17 szótagú *bugarštica*-verssor és a 10-szótagú *deseterac*-sor.² A *bugarštica* a XVII. század folyamán halt ki. Helyébe lépett a *deseterac*, mely a XVIII. században virágzik fel. Ezt nagyjában ma is így tanítják, és azt is tudjuk, hogy *deseterac*ba a régi *bugarštica*knak csak egy részét dolgozták át. A régi hősök egész sora tűnt el a *bugarštica*val együtt. Szegedy kora, a kritikaibb elmék kételkedése ellenére, őszintén hitt a népepika népi voltában. Ma már tudjuk, hogy a horvát népepika Dalmáciában a *chanson de geste*-ek olasz fordításainak hatása alatt alakult ki — művelt népköltők teremtették meg. Innen terjedt el az egész délszláv nyelvterületen. Mikor e versek hallgatósága többé nem a városok lakosságából és az urakból került ki, hanem egyszerű parasztokból, a népepika alkalmazkodott ezek ízléséhez. Tulajdonképen csak ekkor lett igazi népepikává. Eredetileg mindig egyes énekesek alkotásával van dolgunk — azután természetesen az énekesek hosszú sora idomította a verseket. Ha megtartjuk is a régi terminológiát és népepikáról, népversekről beszélünk, sohasem

¹ Szegedy Rezső: *Zrinyi Miklós és a Szigeti Veszedelem a horvát költészetben*. IK. XXV. A népversekre vonatkozó rész: 292—297. l.

² *Bugariti* = panaszkodni, *bugarštica* körülbelül annyit tesz, mint panasz-ének. *Deset* = tíz, *deseterac* = tízszótagú sor.

tévesztjük szem elől azt, hogy e versek a valóságban ismeretlen műköltőknek a nép számára írt alkotásai.

Minthogy a bugarštica a népepika régebbi formája, a bugaršticákat általában koraiabbnak kell tekintenünk a deseteracban írt verseknél. A szigeti veszedelemről két bugarštica maradt ránk: egy teljes és egy töredék.¹ Mindkettőt ismerte és tárgyalta Szegedy is. Mindkettő a horvát bugaršticák nagy Bogišić-féle gyűjteményében olvasható.² A teljesnek címe: *Ban Miklós Zrinski u Sigetu gradu* (Zrinyi Miklós bán Szigetvárbán) és 96 sorból áll. A verset Cattaróban jegyezték fel a XVIII. század elején. A kiadás azonban elég hanyag, ezért Šimčik Antal egy füzetében kijavítva újra lenyomatta.³ A bugarštica, mint általában a horvát nép a XVIII. század végéig, Szigetet *Segetnek* (olvasd: Szeget) nevezi. A vers tartalmát elmondja Szegedy, sőt egy részletét igen sikerülten le is fordítja. Szegedy kivonatai azonban nem tartalmazzák sem itt, sem másutt mindazt, ami fejtegetéseink megértéséhez szükséges, ezért a versek tartalmát el kell mondanunk.

Belgrádból jelentik a császárnak (szultán), hogy Zrinski bán pusztítja tartományait. A császár óriási sereggel Seget ellen vonul, felszólítja Zrinskit, adja meg magát és Krajina⁴ élére állítja, mint ahogy a hrdeljski (erdélyi) bánnal tette. Zrinski azonban visszautasítja ajánlatát, mert a királynak hűséget fogadott és a király kezében van két fia. Megindul az ostrom és végül kigyullad a vár. Zrinski Miklauš⁵ összegyűjti vitézeit és felszólítja őket, törjenek ki. Ezek vígan (!) kitörnek. Egy török sereget, melyben egy magyarra tíz török esett, megsemmisítenek, de aztán egy nagyobb jön ellenük: húsz török esik egy magyarra. Zrinjanin (sic!) és hívei hősiessen küzdenek, pusztítják a törököket, akiknek egy része a Dunába ugrálva vész el. Végül egy puskagolyó öli meg Zrinskit.

A bugarštica a történeti valósághoz eléggé híven mondja el az eseményeket. Hogy Szigetvártól messze keletkezett, azt elárulja az, hogy szerinte a Duna valahol Sziget alatt folyik. Ami Szegedynek azt a feltevését illeti, hogy a bugarštica egyik változata lehetett a *Zrinyiász* bevezetésében említett horvát krónika, mely szerint a szultán Zrinyi kezétől halt meg, ennek nincs semmi alapja. Hogy a vers elején annyira aktív szultán az ostromban nem szerepel, az egyszerű történeti valóság. Az Ugrin-Ugričić-vita fölösleges. A bugaršticákban, aki

¹ Bogišić Valtazar: *Narodne pjesme iz starijih najviše primorskih zapisa*. Biograd, 1878., X. 142. 430. l.

² Bogišić idézett gyűjteménye 97—100 l. és a bevezetés 135—136 l.

³ Črnko Ferenac: *Povijest Segeta grada*. Zagreb, é. n. (1930.) 63 l. Ez a füzet a szigetvári hős titkárának feljegyzéseit adja Šimčik gondozásában, de négy Zrinyire vonatkozó népverset is. A szóban forgó a 43—45 l.

⁴ Krajina (Végvidék) Bosznia északnyugati része; a török hódítás előtt Croatiához tartozott.

⁵ A bugarštica hol Miklauš, hol Mikloušt ír.

a magyar király alattvalója, az általában véve Ugrin-Ugričić, amitől lehet magyar, horvát, sőt szerb is. A nemzeti ellentétek felfedezése a későbbi idők «víványa». Egészen egyetértünk Szegedyvel abban, hogy ez a vers a maga régies, kezdetleges előadásával igazán vonzó alkotás, melyben költői lendület és erő érezhető. A dalmát népének nem volt ugyan más célja, mint az, hogy a hagyományos modorban megverselje az eseményt, de feladatát költői érzéssel oldotta meg.

A bugarštica-töredék 24 sorból áll. Egy XVIII. század-eleji ragúzai kéziratban található.¹ A szerző ragúzai, mert a vers elején azt írja, hogy egy lovas a tengermelléki erdőben vágat és úgy éneklí a verset. Az erdő (horvátul *dubrava*) a ragúzai költőknél állandó jelképe a horvát Athénnek (Ragúza horvátul *Dubrovnik*). Musztafa császár vissza akarja foglalni azokat a helyeket, melyeket a mult években elvettek tőle. Megindul tehát Ungarska felé. A Tiszán hidat veret, hogy Segetet ostromolja. Itt vége van a töredéknek.

A Bogišić-gyűjteményben van egy harmadik Zrinyi-vers is. Ezt Szegedy nem tárgyalja, pedig a magyar *Zrinyiász* szempontjából ez a horvát népvers a legfontosabb. Címe: *Kako Nikola ban Zrinski silni vitez osveti Radivoja slugu svoga pogubljená od Malkočá bega, i kako Malkoč na zapovjed careva poginu*. (Miként bosszúlja meg Zrinyi Miklós bán, a hatalmas vitéz, szolgáját Radivojt, akit Malkoč bég kivégeztetett, és miként hal meg Malkoč a császár parancsára.) A vers 136 deseteracból áll,² amint az ezután tárgyalandó versek egy kivételével mind deseteracok. A verset ugyanaz a ragúzai kézirat tartalmazza, melyben a bugarštica-töredék is olvasható.

Malkoč bég Szlavóniát (Slovinja) pusztítja és egyebek közt elfogja Zrinjenjski (sic!) bég szolgáját, Radivojt. Jól bánik vele, de mikor Radivoj bevallja, inkább volna a bálnál, karóba huzatja, hiába könyörög neki Radivoj, ne tegye, hiszen a bán hatalmában van hatvan török fogoly, köztük a mosztári aga. Mikor Zrinjenjski értesül Radivoj haláláról, a hatvan foglyot karóba húzatja. Megtudja a dolgot a császár és egy vezírral háromszáz jaucsárt küld Malkočhoz, hogy végezzék ki. A janicsárok tambura mellett mulatozva találják Malkočot. Azzal az ürüggyel, hogy császári levelet (buruntija) hoztak neki, kihívják udvarából és karóba húzzák «Radivoj megbosszulására és Zrinjenjski bán dicsőségére».

Radivoj a *Zrinyiász* történetileg nem igazolható személyei közé tartozik. Az eposz igen előkelő szerepet ad neki, sőt miatta megváltoztatja a történeti Juranics Lőrinc halálának módját. Zrinyi, a költő, nem igen szokta hangsúlyozni hősei magyar vagy horvát voltát, Radivojnál azonban ismételtelen kiemeli a vitéz horvátságát. (V. ének, 58. versszak, VII. 65.,

¹ A Bogišić id. gyűjteménye 100—101. l. és a bevezetés 126. lapja.

² Bogišić id. gyűjteménye 307—311. l.

IX. 91.). Az a benyomásunk, a magyar eposzíró e horvát népvers korábbi változatának hatása alatt vette be művébe a horvát Radivojt és azért tette fontos személlyé, mert ime a szultán is akkora jelentőséget tulajdonított neki.

Malkoč bég történeti személy s a szigetvári hős életében is szerepet játszott. 1553-ban Ulaman bosnyák pasa és Malkoč bég hlevnói (Hercegovina) szandzsák (az akkori) Szlavóniában dúltak, sok foglyot ejtettek, amíg Zrinyi Vinicánál meg nem verte őket. Az ütközetben elesett Ulaman fia, Džafer, amit a Zrinyiász is megemlít. (V. 17.) Vereségüket Ulaman és Malkoč nem felejtették el és továbbra is agyarkodtak Zrinyire.¹ Ha Zrinyi a költő az 1544-ben szerepelt Španaković Demirhamot² oda állíthatta Sziget alá, megtehetette ezt Malkoč népversi ellenfelével is.

Ha a verset Ragúzában jegyezték is fel, bosnyák eredetűnek látszik. Erre vall a mosztári aga emlegetése és Malkoč szereplése, de főleg a keresztény és muzulmán szempontok vegyülése. Tudvalévő, hogy Bosznia és Hercegovina bogumil vallású horvát nemessége a XV. és XVI. század folyamán felvette az iszlámot. Sziget alatt, elkezdve Sokolović Mehmet nagyvezíren, sok ezer ilyen muzulmán vallású horvát vitézkedett a szultán zászlaja alatt. Anyanyelvüket ezek a horvátok megtartották. Dalmácia után a szomszédos Bosznia és Hercegovina lett a délszláv népek a második hazája, sőt a népepikának deseterachban való megújulása itt érte el virágzását. Ugyanazon nyelven ugyanazon versben zengte dalait a keresztény és a muzulmán horvát népének: szinte lehetetlen volt a teljes elkülönülés. Az eredmény a kétféle világszemlélet sajátságos vegyülése lesz.

Sziget bevétele kétségkívül muzulmán diadal volt. Természetesen megénekelték a muzulmánok is: törökök és horvátok egyaránt. A török *Zrinyiászok* tárgyalása nem a mi feladatunk, de különösnek tartjuk, hogy eddig ezekkel nem foglalkozott irodalmunk.³ A horvát muzulmán Zrinyi-versek közül a legrégebben feljegyzett az 1720 körül a horvát Határ-örvidéken összeirt *Erlangeni kéziratban* található, melynek Šimčik *Mujo Ljubović pod Segetom* (Ljubović Mujo Sziget alatt) címet adott.⁴ A 118 sorból álló verset Szegedy még nem ismerhette.

¹ Mešić Matija: *Život Nikole Zrinskoga*. Zagreb 1866., 137., 138. l. Barabás Sámuel: *Zrinyi Miklóstra vonatkozó levelek és okiratok*. Budapest 1898—99. I. k. 158., 177, 178, 179, 180, 182, 183, 185, 380, 402, 403, 461, 492, 493, 497. II. 585, 620, 638, 665. l.

² Mešić id. műve 105. l.

³ Šimčik idézett Őrnko-kiadása egy jegyzetében (39 l.) két török Zrinyiász-költőt említ. Nevük: *Merahi* és *Agehi*.

⁴ Gezeman Gerhard: *Erlangenski rukopis* Sr. Karlovci 1925., 74—77. l. Újra lenyomatva Šimčik idézett Őrnko-füzetében 45—48. l.

Fermán jön Nevesinjébe (Hercegovina) Ljubović béghez, hogy azonnal jöjjön a Ljubovićokkal Seget alá, fia Mujo legyen a barjaktar (zászlótartó). A Ljubovićok elindulnak és mikor Sarajevón átvonulnak, mindenki bennük gyönyörködik, a bulák (asszonyok) Mujóban. De Mujo nem törődik velük. Mikor Seget alá érnek, a hirnökök épen kikiáltják, hogy a császár három teher (tovar) kincset ad annak, aki a fehér őrtoronyra (kula) kitüzi a zöld zászlót. Mujo rögtön vállalkozik rá, ki is tüzi a zászlót, de az őrtoronyból lelövik. Holtan zuhan le. Tetemét a Ljubovićok hazaviszik és anyja és felesége eltemetik.

A Ljubovićok ősi, ma is virágzó, nevesinjei törzs, hőstetteikről más muzulmán dalok is vannak. Történeti tény, hogy 1566. aug. 26-án Ali jancsár aga betört Szigetvárra, hogy kitűzze a próféta zászlaját, de foglyul esett.¹ Feltűnő a versnek lendületes költői előadása, mely a legszebb horvát népversenek közé emeli.

Az ezután következő versek mai formájukban a XIX. század alkotásai, de régibb népversenekre mennek vissza. Bennük a lantos sokszor más hősök tetteit ruhazza rá Zrinyire és a szigetvári vértanút oly alakokkal hozza kapcsolatba, akikkel nem állott, sőt nem állhatott, semmiféle összeköttetésben.

Ilyen alkotás a Zrinyi rabságáról szóló ének, melyet három változatban is ismerünk. Időrendben az első változat a *Ban Zrinjanin i kćer caričina*. (Zrinyi bán és a császárléány) 99 sorból áll.² Kukuljević állítólag egy ogulini (Fiume-Modrus megye) hajdútól hallotta.

Zrinyi bán már három éve szenved Konstantinápolyban a császár börtönében, mikor kérésére anyja tamburát küld neki. Tambura mellett énekelve, a császárléány belészerez és azzal a feltétellel, hogy ha kikeresztekedik, Zrinyi elveszi, kiszabadítja börtönéből. Mikor hazafelé közelednek, Zrinyi bevallja a lánynak, hogy házas. Szerencsére felesége, Terézia, meghalt, mire a császárlányt elveszi.

A második változat címe *Tamnovanjabana Zrinjanina* (Zrinyi bán rabsága) 116 sorból áll. Ezt Kninben (Észak-Dalmácia) jegyezték fel.³ Novi bégiének börtönében ül kilenc éven át Zrinyi. Egy arab léány szabadítja ki, és mivel itt nincsen felesége, akadálytalanul elveheti. Legterjedelmesebb a harmadik változat: *Ban Zrinjanin i Begzada djevojka* (Zrinyi bán és Begzada léány), mely 399 sorból áll és Željován (Bosznia) jegyezték fel Madžar

¹ Mešić id műve 269 l.

² Kukuljević Ivan: *Pjesme s dodatkom narodnih pjesama*. Zagreb, 1847. 142—5 l. Magyarra fordította Szegedy Rezső: *Szilágyi és Hajmási mondája a horvát népköltészetben* (Ethnographia, 1911, 41—47 l.) című tanulmányában.

³ Andrić Nikola: *Ženske pjesme*. (Hrvatske narodne pjesme knj. VI.) Zagreb 1914, 78—81 l. Szegedy e könyvet nem ismerte.

Péter népénekes ajkáról.¹ A cselekvény igen szélesen van előadva. Novi bégjét Mustajnak hívják, és nővére, Begzada, szeret bele Zrinyibe. Zrinyi itt is nős, de felesége meghal. Begzada a kereszttségben Kata nevet kap és Zrinyitől hét gyermeke születik.

Szegedy előbb említett tanulmányában felsorolja a mese rengeteg délszláv változatát. A magyar irodalomba is eljutott. (*Szilágyi és Hajmási históriája* 1571). A horvát népköltésben legrégebb ismert formája az a szép bugarštica, mely Zrinyi Péter kezeírásában maradt ránk. Ismeretes, hogy 1430 körül egy török hercegnő Magyarországra menekült, a keresztységben Katalin nevet nyert és kétszer is Szilágyi Mihály rokonságában ment férjhez.² Viszont a szigetvári hős feleségét is Katalinnak hívták. A likai Mustaj bég (Mustaj beg lički) Zrinyinek, a költőnek, volt kortársa. A horvát muzulmán népepikának egyik legünnepeltebb hőse.³ Az a benyomásunk, hogy Madžar Péter valamit tudott ezekből. A Zrinyi Péter által feljegyzett bugaršticát valószínűleg ismerte a *Zrinyiász* költője is és talán ezért ad Deli Vidnek török feleséget (XIII, 7).

Ezeknek a verseknek és a szigetvári hősnek kapcsolatát egyszerű dolog megfejteni. Szilágyi Mihály (horvátul Mihajlo Svilojević) a bugaršticáknak szereplő hőse volt, a horvát életben azonban nem voltak mély gyökerei, úgyhogy a deseteracokban egészen háttérbe szorult, és tetteit más hősök javára írták a népköltők.⁴ Így került Zrinyi is a helyére. Később aztán iparkodtak az eredetileg Szilágyira vonatkozó elbeszélést Zrinyi életkörülményeihez alakítani. Sokkal bonyolultabb a dolog annál a verscsoportnál, melyet most veszünk tárgyalás alá. Ezekben a szigetvári hős hol együtt szerepel Branković Vukkal, hol pedig a népénekesek a két hős alakját kontaminálták, amire a horvát tudomány eddig nem mutatott rá.

Branković Vuk címzetes szerb despota volt és Mátyás király egyik hadvezére (1440—1485). Törvénytelen fia volt a törököktől megvakított Branković Gergelynek és így unokaöccse Branković Marának, II. Murát szultán feleségének. 1471 óta Szerém megyében élt és résztvett Mátyás király török hadjárataiban. Első felesége Pruis Jovan nagyváradi görög egyesült püspök ismeretlen nevű nővére volt — ez lesz egyik

¹ Andrić id. gyűjteménye 81—91 l. *Madžar* annyit tesz, mint magyar. Egy *Begzade* nevű török hős szerepel a *Zrinyiász*ban is. (IX. 49). *Begzade* törökül annyit tesz, mint a bég fia, *Begzada* a keresztény népénekes önkényes alkotása.

² Pavić Armin: *Dvije stare narodne pjesme*. Rad 47 k. 93—128 l.; Thury József: *Szilágyi és Hajmási históriája* IK. III. 293—306 l.

³ Mustaj bég Udbinán lakott. Novi több is van e vidéken. Novi Vinodolski és a ma Dalmáciához számított Novigrad a legfontosabbak.

⁴ Maretić Tomo: *Naša narodna epika*. Zagreb, 1909, 181—182 l.

népénekünk Jovankája — a második Frangepán Borbála, aki Vuk halála után Berisló (Berislavić) Ferenc jajcei bánhoz ment nőül. Vuk despota nemcsak történeti személy, hanem a délszláv népepika ünnepelt hőse, — több bugarštica és rengeteg deseterac szól róla. Ezekben neve Zmaj Ognjeni Vuk (Vuk a tüzes sárkány); a lantosok természetfölötti erőket tulajdonítanak neki.¹

Miként történhetett Zrinyi Miklós és Branković Vuk alakjainak kontaminálása? Bizonyos kapcsolatok és hasonlóságok voltak közöttük. Mindketten a török ellen harcoltak, mindketten a magyar királynak délszlávajkú alattvalói voltak, mindketten Boszniától északra, horvát területen éltek, mindketten megfordultak Boszniában, mindketten a Frangepán-családból házasodtak (Zrinyi Péter is) és így a horvát Adriával voltak összeköttetések. A kontaminálás folytán Vuk Szigetvárba került, Zrinyire meg ráruházták Vuk kalandjait. Vuknak egyik ellenfele Gjerzelez Ali szendrői szandzsák volt, a bosnyák muzulmán népköltés legnagyobb hőse. Zrinyi is kapcsolatba kerül Gjerzelezzel.

A Petranović-féle gyűjteményben két Zrinyi-verset találunk. Ezeket Szegedy is ismerte, de csak a másodikkal foglalkozott, mert az elsőnek semmi köze Sziget ostromához. Mindkettőt Divjanović Illés keresztény népénekes szerezte.² Az elsőnek címe: *Zenitba Zrinovića Nikole* (Zrinyi Miklós házassága) és 307 sorból áll.³

Jovanka, a tenger melléki bán leánya, minden kéréjét kikoszarazza, de mikor eljön Szigetről Zrinović krajinaí bán, igent mond. Mikor a fiatal házások haza akarnak menni, Vlah Alija megtámadja a násznépet. Zrinović pobratimja (választott testvére) Banović Sekula párviadalban megöli Vlah Aliját, majd kiszabadítja a drinápolyi vezir kezéből Jovankát és szüleit. (Jovanka atyja itt egyszerre bosnyák bánként szerepel). Zrinović és felesége boldogan Szigetre mennek.

Ennek a versnek alapja a Vuk despota házasságáról szóló bugarštica.⁴ Ebben Vuk a poljicei (Észak-Dalmácia) bán leányát, Varvarát, veszi el. Pobratimja, Ali bég, barátságosan a násznéphez csatlakozik, aztán el akarja a menyasszonyt rabolni, de Gredeljica Radosav kiszabadítja. Hogy Vlah Alija azonos ezzel az Ali béggel (azaz Gjerzelezzel), bizonyítja a hasonló szerepen kívül neve. Gjerzelez állítólag kereszténynek született, vlah meg a szerbek csúfneve. Banović Sekula Székely Jánosnak (†1448),

¹ Bogišić id. gyűjteménye 37—51 l. V. ö. Bajza József: *Podmaniczky-Magyar Benigna a horvát költészetben*. 1935. 28—36, 70—73 l.

² Maretić idézett műve 5—6, 189—190 l.

³ Petranović Bogoljub: *Srpske narodne pjesme iz Bosne*. III. k. Beograd 1870. E kiadáshoz nem férhetve, a *Ban Zrinović u pesmi*, Novi Sad, 1904 szövegét használok.

⁴ Bogišić id. gyűjteménye 40—42 l.

Hunyady János unokaöccsének a neve. Gredeljica azonos lesz Oblačić Radevel, Lazarević István és Branković György despoták egy főemberével.¹

A Petranović-gyűjtemény második Zrinyi-verse a *Smrt Zrinovića Nikole* (Zrinyi Miklós halála). A költemény 263 sorból áll.²

A szultán el van keseredve. Hiába hódította meg Boszniát, amíg a két Sziget (az alsó és a felső) Zrinović kezében van, nincs nyugalom. Murat vezir vállalkozik Zrinović ostromlására. Mikor Zrinović látja, hogy nem tudja magát tartani, segítségül hívja pobratimját Banović Sekulát, és együtt tönkre verik a törököt. Erre a szultán a drinápolyi vezir vezetése alatt óriási sereget küld Sziget ellen. A törökök a két Szigetet körülfogják. Az egyikben Zrinović, a másikban Sekula védekezik. Mikor Zrinović látja, hogy már nem tudja magát tartani, szabad elvonulás feltételével hajlandó feladni a várost. A török elfogadja Zrinović feltételét, de aztán üldözőbe veszi, Jajcén elfogja és kivégzi. Mikor ezt Sekula meghallja, éjszaka kilőr és seregével szerencsésen elmenekül Sibinj (Szeben) banátusba.

Szigetet a török Zrinyi életében háromszor ostromolta (1540, 1556, 1566). Első ízben az ostromlók Ghazi Husrev bég, bosnyák pasa, és Murat, clissai parancsnok, voltak. Akkor Zrinyi Miklós testvére, Iván, mentette fel a várat.³ Miért fut Zrinyi Jajcéra? Talán azért, mert a szigetvári hős atyja, Zrinyi Miklós, részt vett Korvin János jajcei hadjáratában.⁴ Vagy azért, mert Vuk is oda futott, mikor a népköltés szerint elrabolta Gjerzelez Alija hugát, Ajkunát.⁵ Banović Sekula meg azért menekül Sibinjbe (Szeben), mert ez nagybátyja, Hunyadi János hazája, melyről délszláv nevét (*Sibinjanin Janko*) is veszi.

El csoport énekei között a legsajátságosabb a *Vuk despota i ban Zrinjanin* (Vuk despota és Zrinyi bán) című, mely 93 sorból áll és Mikeša Jovo szerb énekes után van feljegyezve.⁶ Szegedy nem foglalkozik vele. Zrinyi Vuktól lovát, szemét és feleségét követeli. Vuk erre párbajra kel és megöli Zrinyit. Nehéz eligazodni a furcsa versen. Branković Gergely megvakítása, Branković Marának a szultánhoz való feleségül adása kísértenek benne, és Zrinyi csodálatosképen a szultán helyébe lép.

Ebbe a csoportba tartozik két muzulmán vers is: a legrövidebb és a leghosszabb horvát Zrinyi-népvers. Van közöttük valami kapcsolat is: Čuprić személye. Szegedy a rövidebbet nem ismerhette, a hosszabbat tárgyalja. A rövidebb mindössze

¹ L. róla Maretić id. műve 160—161 l.

² Petranović idézett gyűjteménye III. k. Itt is a *Ban Zrinović u pesmi* 1904 szövegét (22—30 l.) használom.

³ Mesić id. műve 78 l.

⁴ Mesić id. műve 10 l.

⁵ Hörmann Kosta: *Narodne pjesme Muhamedovaca u Bosni*. Sarajevo 1888. knj I. 73—82 l.

⁶ Krsičić Vladimír: *Srpske narodne pjesme*. Pančevo. 1880. 1—4. l.

15 nyolc szótagú sorból áll. Címe: *Smrt cara Sulejmana pod Segetom* (Szulejmán császár halála Seget alatt). 1895-ben Boszniában jegyezték fel.¹ A vers rövid párbeszéd a haldokló szultán és Čuprilić között. A szultán kijelenti, hogy nem sajnálja itt hagyni trónját, Sztambul városát, egész birodalmát, sőt fiát, Szelimet sem, csak az fáj neki, hogy gyaúr kézben marad Seget. Az albán eredetű Čuprilićok (törökül Köprülü) igen nagy szerepet játszottak mind Bosznia, mind Magyarország történetében. 1656-ban Čuprilić Mehmet pasa volt a nagyvezír. Šimčik szerint ez szerepel ebben és a következő versben.²

A vers címe *Boj na Sijetu* (Sziget ostroma). Prozorban (Dél-Bosznia) jegyezték fel és 527 sorból áll.³

Szulejmán császár 12 évi készület után Sziget alá érkezik és felszólítja Sziget bánját (a Zrinyi név nem fordul elő a versben), adja meg magát. A bán tagadó válaszára 12 évig ostromolja a várost, de hiába. Akkor ragály tör ki a török seregben. Čuprilić hodža rájön, hogy a várból folyó patak meg van mérgezve, és hogy a magyar eredetű pecsétőr (muhur-sahibija) összejátszik a bánnal. A pecsétört kivégzik, a sereget a hodža négy hónap alatt kigyógyítja, és folyik tovább az ostrom. Daničić Vuk azt ajánlja a bánnak, ő kiáll a császár vitézével párviadalra. Ha ő győz, legyen a báne Sztambul, ha a császár vitéze győz, legyen a császáré Sziget. Egy hónapi várakozás után megérkezik Mostarból Kajtaz barjaktar és vállalkozik a párhajra. Meg is indul Sziget felé, de két holló röptül hozzá. Nem hollók ezek, hanem az ő posestrim vilái (tündérek, akiket nővérévé fogadott). Azt ajánlják neki, cseréljen ruhát egy koldussal, menjen be a várba és szövetkezzék Daničić feleségével, a kanizsai Angelinával. Vuk u. i., bár hét éve házask, eddig meg sem esőkolta feleségét, hanem a kocsmákban iszik és kocsmárosnékat szeret. Kajtaz a tanács szerint cselekszik. A kanizsai lány az első szóra kapható az árulásra. Javában mulatnak az asszony hálószobájában, mikor hazajön Vuk. Kajtaz meg van ijedve, de Vuk rögtön saját szobájába megy, leissza magát és elalszik. Az asszony felszólítja Kajtazt, ölje meg Vukot, de ez nem hajlandó erre, hanem a hollók utasítása szerint ellopítja az asszonnyal Vuk és paripája talizmánjait (-edam hamajlija, devet dilbagija), melyek eddig Vukot győzhetetlenné tették. Kajtaz távozik a talizmánokkal. Amint másnap a párviadal megkezdődik, Vuk észreveszi, hogy hiányoznak talizmánjai — vissza akar menekülni a várba, de Angelina bezárja előtte a kaput. Kajtaz megöli. A szigeti bán még sem adja fel a várat. Két évi küzdelem után látva, hogy nem tarthatja magát, elvágtat, hajóóra túl és Maltezába menekül. A törökök bevonulnak Szigetre, Kajtaz lesz a nagyvezír és feleségül veszi Angelinát.

¹ Kiadta Šimčik az idézett Črnko-füzetben 63 l.

² E népénekesek az 1656-iki szigeti ostrom nagyvezírét — aki azonban nem vett részt az ostromban — összecserélték Sokolović Mehmettel, lévén mind a kettő Mehmet.

³ Hörmann Kosta idézett gyűjteménye, I. 126—139 l. Újra kiadta Šimčik Črnko-füzetében 49—62 l.

A Daničićok (György és Máté) zenggi kapitányok voltak és szerepelnek a népköltésben — mondja Šimčik. Lehet, de ide csak a nevük került. Daničić Vuk megint csak Vuk despota. Természetfölötti sajtáságai vannak, mint a despotának; a despota halálát — a népköltészet szerint — szintén felesége okozta, sőt halálánál vila is szerepel. Zmaj Ognjeni Vuk sebesülten jön haza, szobájába zárkózik a vilával, aki gyógyítja. Az asszony féltékeny, beles Vuk szobájába, mire a vila eltűnik, és Vuk meghal.¹ A Kajtaz-család ma is él Mostarban, és a Sziget alatt vitézkező törökök közt a Zrinyiász szintén említ egy Kajtazt (IX. 49), amint erre Šimčik rámutatott.² Ugy látszik versünk szerzője a Ljubović Mujórol szóló néphagyomány egy másik változata után indul. Miért menekül Zrinyi Maltezába? Egy évvel a szigeti veszedelem előtt a törökök eredménytelenül ostromolták Maltát, ami világszerte nagy örömet keltett. A diadalt az első horvát *Zrinyiász* szerzője, Krnarutić, megverselte, a horvát muzulmán népköltők pedig szorgalmasan emlegetik az „átkozott“ Maltezát.

Az a benyomásunk, hogy költőnk ismert valamit a keresztény horvát *Zrinyiászokból*. De azért műve motivumaiban és életfelfogásában egészen muzulmán. Tele van török szavakkal és kitejezésekkel, erősen próbára téve a nem turkológus olvasó türelmét. El kell azonban ismernünk, hogy fordulatosan, helyenként igazi költői erővel van megírva. Méltó betetőzése a szigeti hősről szóló horvát népvisek sorozatának.

Mi a tanulság a magyar irodalomtörténetre nézve a horvát Zrinyi-népepikai termékek ez új áttekintéséből? Azt hiszem különösen két tanulságot kell kiemelnünk. Az egyik az, hogy a horvát népköltők lantján gyakrabban zengett fel az ének a szigeti hősről, mint a magyar népköltőkén. Pedig mi csak a kiadott Zrinyi-verseket tárgyaltuk, a ki nem adottak száma lesz kétszer ennyi. Különösen a muzulmánoknál lappanganak még kiadatlan versek. Zrinyit nemcsak a horvát műköltők, hanem a népköltők is a maguk nemzeti hősenek tartják. És joggal! Reá is rá illenek a Zrinyi Péterre irt Zrinyiász-sorok:

Ez én vitéz öcsém, mind magyar, mind horvát,
Igazán szereti mert, látjuk, hazáját. (XIV. 4.)

A másik tanulság az, hogy a *Zrinyiász* nem-történeti személyei, akik egytől-egyig horvátok, a horvát népvisekből kerültek bele a magyar eposzba valláskülönbség nélkül, a katolikusok is, a muzulmánok is. Ebből a szempontból állandóan figyelniük kell a horvát népköltési gyűjteményeket.

¹ Bogišić id gyűjteménye 49—51 l.

² Šimčik a Zrinyiász horvát fordítását (1660) ismeri.

Az eredmény nem fog elmaradni: közelebb jutunk majd Zrinyi hatalmas epicsza keletkezésének és kialakulásának titkához.

*

Követem Szegedy példáját és Kačić-Miošić András (1696—1760) Zrinyi-versét a népversek függelékeként tárgyalom. Tehetem ezt annál inkább, mert a horvát népepikáról való felfogásom szerint alig választja el valami Kačićot a népénekesektől. A tudós franciskánus, aki hét évet töltött Budán mint az itteni ferences theológia hallgatója (1721—1728), a horvát népnek szánt híres munkájában — címe *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (A szláv nemzet kellemes társalgása, 1756) — annyira beleélte magát a vak lantos, az öreg Milovan — ahogyan magát nevezi — szerepébe, hogy a horvát nép annak is tartja. A horvát paraszt könyvét *Pjesmaricának* (dalos könyv) nevezi és ma is ezt olvassa a legszívesebben. A különféle népköltési gyűjtemények alig érdeklik, ellenben a *Pjesmarica* immár ötvennél több kiadást ért meg. Az öreg Milovan prózában elmeséli a szlávok történetét Nagy Sándoron kezdve saját koráig. Amint elérkezik az igazi horvát történelemhez, a prózát egyre-másra versek szakítják meg. Összesen 137 verset közöl. Ezek részben népversek átalakításai, részben a népversek szellemében irt eredeti alkotások, sőt van közöttük igazi népv. is. Akadnak a könyvben magyar tárgyú versek, magyar vonatkozás meg jóformán minden versben található.

E versek közt olvassuk a következőt: *Pisma od bana Zrinovića, cara Sulemana trećega, koji obside Seget ungarski, i pod njim umri na 1567*. (Ének Zrinyi bánról, III. Szulejmán császárról, aki ostromolta a magyar Szigetet és 1567-ben (?) meghalt alatta). A vers 255 sorból áll.¹

Suleman császár belebefegedett bánatába, hogy Zrinović megverte Ali pasát Sziget alatt és végig pusztította Boszniát.² Hívatja Sokolović nagyvezírt és kiadja rendeletben, induljanak iszonyú sereggel Zrinović ellen. Mikor a bán a rengeteg törököt látja, nem riad meg, hanem egy beszéddel felkelkesíti vitézeit, soha meg ne adják magukat, jusson bár együkre tíz, Zrinovićra húsz török. Három heti hősi küzdelem után a várba szorul. A császár felszólítja, adja meg magát, de a bán az ajánlatot kereken visszautasítja. Erre a császár keserűségében meghal. Végső akarata szerint Sokolović Konstantinápolyban temetteti el, de a török seregben senki sem tud a császár haláláról. Mikor a temetésről két nap alatt (!) visszatér, a császár nevében új ostromot rendel el. Tizenöt napi rohamozás után sikerül felrobbantania a puskaporos tornyot. Zrinović erre az ismert beszédet intézi megmaradt vitézeihez, díszbe öltözik, száz aranyat tesz a zsebébe, annak,

¹ Kačić Andrija: *Razgovor ugodni*. Beč. 1836. Knj. I. 389—396 l.

² Ali budai pasa 1556-ban ostromolta Szigetet. L. Barabás id. okmánytárát I. 367, 368, II. 328, 330, 334, 340 l.

aki eltemeti, azután kirohannak a várból a magyar vitézek és hősi halált halnak.

Šrepel Milivoj¹ és utána Szegedy azt bizonyítgatták, hogy Kačić az e tanulmány elején tárgyalt bugaršticából készítette versét. Šrepel tévedését enyhíti az, hogy ő csak ezt a Zrinyiről szóló horvát népverset ismerte. Szegedy két bizonyítékkal iparkodik igazolni tételét. Az egyik az, hogy mindkét versben szó van arról, hogy egy magyarra tíz, illetőleg húsz török esik. A másik az, hogy Kačić a magyar dicsőséget zengi, holott azok a horvát műköltők, akik előtte *Zrinyiászokat* írtak, már nem tartják a szigeti hőst magyarnak.

Nézetem szerint ezek a bizonyítékok nem sokat jelentenek. Az első népköltési közhely, mely megvan más népverekben, sőt Zrinyi-népverekben is. Ami a másodikat illeti, az öreg Milovan nem a műköltők, hanem a népköltők után indul. Aki elolvassa a bugarštica és Kačić verse tartalmát, látni fogja, hogy lényeges eltérések vannak közöttük.

Különben ez a kérdés nem fontos. Bizonyos az, hogy a szigetvári hős emlékezetét a horvátságban egyetlen vers sem tartotta jobban elevenen, mint a kedves dalos könyvében olvasható. Ezért hála és elismerés illeti meg részünkről is az öreg Milovant.

BAJZA JÓZSEF.

¹ Šrepel Milivoj: *Sigetski junak u povijesti hrvatskog pjesništva* Rad 148 k. az ide tartozó rész 122–123 l.